

ÂŞIK ŞENLİK'İN LATİF ŞAH HİKÂYESİ ÜZERİNE BİR DENEME

«Çıldırılı Âşık Şenlik'in Latif Şah hikâyesi şematik yapı itibariyle Otto Spies'in tasnifine uygunluk göstermektedir.»

Dilâver DÜZGÜN

Büyük bir sazşairi olduğu kadar usta bir hikâye musannifi de olan Çıldırılı Âşık Şenlik'in bilinen üç hikâyesi vardır: Latif Şah, Sevdekâr, Salman Bey. Biz bu yazımızda Latif Şah hikâyesinin şematik yapı itibariyle Otto Spies'in tasnifine uygun olup olmadığını araştırarak ve bazı dikkatlerimizi sunacağız.

O Spies, 1929 yılında yayınladığı ve 1941'de Behçet Gönül [Necatigil] tarafından Türkçeye tercüme edilmiş olan «Türk Halk Kitapları» isimli çalışmasını «Mukayeseli Masal Bilgisine Bir İlave» alt başlığıyla yayınlamıştır. Bu eserde Spies, Türk halk kitaplarının, bir başka ifadeyle Türk halk hikâyelerinin kaynakları, mevzu ve parçaları, motifler, şekil ve iç yapı yönlerini ele almıştır. Spies, çalışmasında 15 yazılı kaynağı gözönünde tutmuş ve incelemesinin sınırları da bu çerçevede kalmıştır.¹

Spies'e göre Türk halk hikâyeleri, şematik yapı itibariyle şu bölümlerden meydana gelmektedir:

1. Fasil: Kahramanın mucizevi doğumu,
2. Fasil: Erkekle kız arasında oluşan aşk,
3. Fasil: İki sevgilinin birbirine kavuşma çabaları ve karşılaşılan engeller,
4. Fasil: Murada erme veya erememe.

O Spies, bu tasnifi hikâyenin vak'a kısmı için tesbit etmiştir. Sözlü gelenekte yer alan ve halk hikâyelerinin

vak'a kısmından önce ortaya konulan fasıl, döşeme, dua gibi bölümler bu tasnifin dışında tutulmuştur. Bunun sebebi Spies'in konuyu yazılı kaynaklardan takip etmesinde aranmalıdır. Çünkü yazılı kaynaklarda halk hikâyelerinin bu kısımlarına yer verilmez yahut çok az yer verilir.

Bu incelememizde Doç. Dr. Ensar Aslan'ın 1971 yılında Âşık İslâm Erden'er'den derlediği varyantı esas aldık.²

Şimdi Latif Şah hikâyesinin yukarıdaki tasnife uygun olup olmadığını araştıralım.

I. MUCİZEVİ DOĞUM

Spies'in koyduğu birinci fasıl, Latif Şah hikâyesinde de yer almaktadır. Bu fasıldaki motifler şunlardır:

1. Züriyetsizlik: Latif Şah hikâyesinde, Yemen padişahı Gamsız Şah'ın çocuğu olmamaktadır. Onun çocuğu olmamaktan başka hiç bir gamı, kederi yoktur. Gamsız Şah bir gün tıraş olurken ak saçları önüne dökülür ve düşünmeye başlar. Eve geldiğinde hanımı Şemsinur Sultan, Gamsız Şah'ın durumunu merak eder ve üzüntüsünün sebebini sorar. O da şu cevabı verir: «Menim tücühcem bu; bah bu güne geder yaşadım, oğul olsun, kız olsun biz heç bir evlada sahab olamadım. Biz öldühdün sonra bizim ismi-miz, namımız dünüye üzünnen kesileceh. Menim düşündüğüm budu ki, bir evlat sahavı olamadım.»³

Bu kez Şemsinur Sultan şu tavsiyede bulunur: «Ey edeletdi padişah, sen bunu bil ki, dert vèrer inşallah.

Sen bu iresmi giyefetini, paltarını soy, béle cırh, curuh bir paltar géyin, vezir vüzerannan tevdil ol, bu şehri gēş-di güzar eyle, béle bir gezin bu gemin, kederin dağılsın. Alláh böyüh paşah-dı.»⁴

2. Tebdil-i kıyafetle gezme: Gamsız Şah, hanımının tavsiyesi üzerine vezirleriyle beraber tebdil-i kıyafetle çıkar, şehri gezer, sonra şehrin kenarında bir bağa gelirler. Bağın içindeki havuzun başında abdest alır, namaz kılar, sohbet etmeye başlarlar.

3. Pir ve elma motifi: Gamsız Şah ve vezirleri havuzun başında otururken yeşil sarıklı, beyaz sakallı bir nurani baba gelir. Cebinden bir elma çıkarır ve Gamsız Şah'a uzatarak «Bunun yarısını sen yiyeceksin, yarısını da hanımın. Allah'ın izniyle çocuğun olacak. Ben gelmedikçe adım koymayacaksınız» der ve gözden kaybolur. Gamsız Şah, babanın dediğini yapar ve bir erkek çocuğu olur.

(Buna ek olarak «sözleşme» motifi Latif Şah hikâyesinde yoktur.)

4. Ad koyma: 4-5 yaşına gelen çocuğa ad konmamıştır. Bir gün Gamsız Şah vezirlerini toplayarak çocuğuna ad koymak istediğini söyler. Bu arada yeşil sarıklı, ak sakallı, nurani derviş içeriye girer. Toplantının mahiyetini sorar, öğrenir, sonra «Latif Şah» adını koyarak gözden kaybolur.

II. AŞK

Otto Spies'e göre halk hikâyelerinin ikinci faslında mucizevi bir şekilde doğan çocuğun veya çocukların birbirlerine âşık olmaları konu edilir. Âşık olma ile ilgili motif dizilerini de yine Spies'in sıralamasına göre takip edelim:

1. a) Aşkın tabii bir şekilde doğuşu: Latif Şah hikâyesinde aşk tabii bir şekilde başlar. Hindistan padişahının kızı Mehriban Sultan, Latif Şah'ın şöhretini duyar ve onun nasıl bir genç olduğunu merak eder. Bir bahane ile Elvan Dağlarında Latif Şah ile görüşür. Birbirlerine âşık olurlar.

2. Rüyada dervişin aşk kadehini uzatması ve kızla erkeğin kadehi içip bitirmeleri: Bu motif, Latif Şah hikâyesinde ayrıntılarıyla yer almamaktadır. Ancak Mehriban Sultan'ı gördükten sonra bayılıp düşen Latif Şah'ı arkaadaşları arayıp bulduğunda Latif Şah'ın ağzından köpük aktığını görürler. Halk hikâyelerinde köpük, pirin bade içirmesinden sonra âşığın ağzından gelir.

Elimizdeki hikâyede kızın, yani Mehriban Sultan'ın pir elinden bade içmesiyle ilgili açıklama bulunmamaktadır.

3. Mest edici içki yüzünden beyit düzmek ve söylemek kabiliyeti: Latif Şah hikâyesinde bu motif de açık olarak işlenmemektedir. Fakat Goca Lele'nin saz eşliğinde söylediği şiirlerle Latif Şah'ın verdiği cevaplardan onun rüyadan sonra şiir düzme kabiliyeti kazandığını anlıyoruz.

III. ENGEL

Bu fasılla ilgili olarak Spies şu bilgileri vermektedir: Murada ermek bundan böyle, kız için, erkek için ömrün tek gayesi ve bu cehde karşı koyan binbir çeşit engel, üçüncü faslin mevzuudur. Bu fasıl, biri diğeri peşi sıra, bir sürü vak'a ihtiva eder. Bir macera daima bir başkasını çağırır ve bu sergüzeşt ve mücadelelerle dolu renkli zincir; bu faslı o kadar gerer, genişletir ki halk kitabının aşağı yukarı dörtte üçünü bu fasıl doldurur.»⁵

Spies'in sözünü ettiği mücadeleler ve kahramanın karşısına çıkan engeller Latif Şah Hikâyesi'nde de mevcuttur. Latif Şah da bir sürü zorluklardan sonra Mehriban Sultan'la aralarında oluşan iki büyük engeli aşmak zorunda kalır. Bunların birincisi Fes Padişahının gönderdiği İsfendiyar ve ordusudur. İsfendiyar'ı yenerse Mehriban kendisinin olacaktır. Kurnazlığı ve yığıtlığı sayesinde İsfendiyar'ı yener. Bunun üzerine Mehriban'la 40 gün 40 gece düğünleri kurulur.

Latif Şah'ın karşısına çıkan ikinci büyük engel ise Fes Padişahıdır. Bir talihsizlik eseri olarak Fes Padişahının eline düşen Latif Şah'ın idamına karar verilir. Fes Padişahının kız kardeşi Esmer Sultan, Latif Şah'a âşık olur ve onu ölümden kurtarır.

IV. MURADA ERME

Spies, son fasıl hakkında şunları kaydetmektedir: Bütün engel ve tehlikelerle başa çıktıktan sonra, nisbeten en kısa olan dördüncü fasıl, son fasılda, iki sevgili mes'ud ve bahtiyar birleşirler. Halk kitaplarının temel taşı teşkil eden aşk iştiyakı düğünle niha-yetlenir.⁶

Latif Şah Hikâyesi'nde de hikâye aynı fasılla noktalanır. Latif Şah, Esmer Sultan'la beraber Hindistan'a gelir. Hem Esmer Sultan'la hem de Mehriban Sultan'la 40 gün 40 gece düğünleri yapılır. Sonra hanımlarını alarak kendi memleketine, Yemen'e döner.

Hikâyeci sözünü şöyle bitirir: «Hikâyemiz burda bitti. Olsun deminiz, olmasın geminiz. Allah cümle hesret-dihleri gavuşdursun.»⁷

Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki Çıldırılı Âşık Şenlik'in Latif Şah hikâyesi, şematik yapı itibarıyla Otto Spies'in tasnifine uygunluk göstermektedir.

1. Otto Spies, Türk Halk Kitapları, (Türkçeye çeviren: Behçet Gönül), İst. 1941, s. 136.
2. Dr. Ensar Aslan, Çıldırılı Âşık Şenlik-Hayatı Şiirleri ve Hikâyeleri- Ankara 1975, s. 226-276.
3. a.g.e., s. 227.
4. a.g.e., s. 227.
5. Spies, a.e., s. 19.
6. a.g.e., s. 20.
7. Aslan, a.e., s. 276.

MEN SENİN AŞKINLA

Sen aziz ananın balasıyam men
Çekme gel gözümden gözünü vatan
Güneş ziyasıyla bahar eliyle
Hâkettim sineme özünü vatan

* * *

Döşünden süt emdim koynunda
yattım
Sinende büyüdüm kemâle çattım
Men senin aşkınla yazdım yarattım
Ölürüm çevirsen yüzünü vatan

* * *

Hayat yollarında ağardı telim
Söz sanat zirvene çatmadı elim
Yüz bin şair gele yüz bin de âlim
Yazsalar kurtarmaz sözünü vatan

* * *

Behişt'tir torpağın seyrin çimenin
Yurduna bağlıdır yüreğin senin
Nice memleketin nice ülkenin
Eğer bir parmağın yüzünü vatan

* * *

Sensiz Azaplı'nın hiç yüzü gülmez
Yüz dünya verseler eynine gelmez
Denizler kalbimde geçirebilmez
Alışan odunu közünü vatan

Azaplı Mikail